

Rakowski, Witold / Przybylska, Magdalena

Międzywojewódzka Usługowa Spółdzielnia Inwalidów "Novum" w Żyrardowie jako pracodawca osób niepełnosprawnych

Rocznik Żyrardowski 6, 449-465

2008

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Witold Rakowski, Magdalena Przybylska

Międzywojewódzka Usługowa Spółdzielnia Inwalidów „Novum” w Żyrardowie jako pracodawca osób niepełnosprawnych¹

Wstęp

Wykorzystanie zasobów pracy na danym terytorium zależy od popytu tworzonego przez podmioty gospodarcze, usługowe i produkcyjne, firmy służące do ich obsługi oraz instytucje tzw. nierynkowe, nastawione na świadczenie usług na rzecz mieszkańców (służba zdrowia, administracja, oświata, bezpieczeństwo).

Zasoby pracy reprezentują różną jakość dla pracodawców pod względem kwalifikacji. Stąd też na lokalnym rynku pracy odbywa się swoista gra, polegająca na tym, że zasoby pracy dostosowują się do wymogów pracodawcy, na przykład poprzez doksztalcanie, kształcenie lub też na tym terytorium pojawiają się takie firmy, które są zdolne wykorzystać dane zasoby pracy o określonych, a niekiedy specyficznych kwalifikacjach. Jeżeli nie będą zachodzić takie procesy, to część osób będzie odpływała do innych obszarów kraju lub za granicę albo też pojawi się problem otwartego lub ukrytego bezrobocia, czyli niewykorzystania zasobów pracy. Na lokalnym rynku pracy, jaki stanowi przykładowo powiat, są tacy pracodawcy, którzy bez względu na sytuację gospodarczą będą funkcjonować i stwarzać popyt na zasoby pracy i takie firmy produkcyjne, usługowe, które w zależności od koniunktury gospodarczej w regionie, państwie i na świecie będą się pojawiać i znikać. Z punktu widzenia lokalnego, jak i regionalnego rynku pracy najlepiej byłoby, aby znajdowało się najwięcej pracodawców trwałych, zdolnych do przeżywania dekoniunktury. W sytuacji powiatu żyrardowskiego jest szereg podmiotów gospodarczych, które mimo długotrwałej

¹ Niniejsze opracowanie powstało w oparciu o pracę licencjacką Magdaleny Przybylskiej pt. „Wykorzystanie Zakładowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych w Międzywojewódzkiej Usługowej Spółdzielni Inwalidów „Novum” w Żyrardowie”, napisanej w Wyższej Szkole Rozwoju Lokalnego pod kierunkiem prof. zw. dr. hab. Adama Kurzynowskiego. Obrona odbyła się 26 lipca 2008 r.

go funkcjonowania po 1990 r. zniknęły z rynku pracy², i są takie, które dzięki umiejętnemu zarządzaniu były zdolne dostosować się do zmieniających się sytuacji i utrzymać na lokalnym rynku pracy jako znaczący pracodawca.

Do tych firm należy właśnie wymieniona w tytule spółdzielnia spełniająca bardzo ważną rolę na lokalnych rynkach, wykorzystująca marginalne zasoby pracy, a więc osoby niepełnosprawne, czyli takie, które nie byłyby w stanie znaleźć pracy w innych firmach.

Tak więc cel opracowania sprowadza się do ukazania roli Spółdzielni Inwalidów „Novum” na lokalnych rynkach pracy.

Rys historyczny „Novum”

Społeczeństwo darzy większym zaufaniem te firmy, instytucje, przedsiębiorstwa, które mają swoją historię. A więc mogą się wykazać przed społeczeństwem lokalnym czy też globalnym swoją korzystną działalnością na rzecz tego społeczeństwa i tym, że ta działalność nie jest przypadkowa, wykorzystująca istniejącą koniunkturę gospodarczą czy polityczną. Jednocześnie pojawienie się danej firmy, instytucji na rynku może wynikać z sezonowego zapotrzebowania danej społeczności na pewne dobra materialne i usługi. Popyt na te dobra zmienia się wraz z upływem czasu i jeżeli kierownictwo danej firmy nie będzie w czasie dostosowywać się do stwarzanego przez państwo, ale zmieniającego się zapotrzebowania na dobra i usługi, dana firma w gospodarce rynkowej nie ma szans na rozwój i przetrwanie. Dlatego z wielkim szacunkiem należy podchodzić do tych firm, które mimo zmiany ustroju polityczno-ekonomicznego, jaki dokonał się w Polsce pod koniec XX wieku były w stanie utrzymać się na rynku i funkcjonują nadal. Na taki bieg wypadków miały wpływ przynajmniej trzy okoliczności. Po pierwsze: firma nie była zbyt „łakomym kąskiem”, by chciał ją przejąć w całości kapitał prywatny³.

² Por. J. Kazimierski, *Dzieje zakładów żyrardowskich i ich załogi w latach 1829–1885*, Ciechanów 1984. J. Pietrzak-Pawłowska (red.), *Żyrardów 1829–1945*, Warszawa 1980. J. Czerniawski, *Historia Żyrardowa. Przewodnik po literaturze przedmiotu*, „Rocznik Żyrardowski”, tom I, WSRL, Żyrardów 2002 oraz W. Rakowski, *Funkcje Żyrardowa po II wojnie światowej*, „Rocznik Żyrardowski”, tom I, WSRL, Żyrardów 2002.

³ Co prawda dwa oddziały Spółdzielni, istniejące w Radzyminie i Żyrardowie, zatrudniające około 200 osób, zostały sprywatyzowane przez kierowników oddziałów i funkcjonują na rynku nadal. Wiele innych Spółdzielni w kraju zajmujących się ochroną mienia także zostało sprywatyzowanych lub przekształcono je w spółki prawa handlowego. Przejęto w tym przypadku rodzaj działalności, ale wartość posiadanego majątku przez tego typu spółdzielnie była niewielka i nie był nim zainteresowany kapitał prywatny, stąd stwierdzenie „łakomy kąsek”.

Po drugie: kierownictwo firmy w porę zorientowało się o co idzie gra w nowej sytuacji polityczno-ekonomicznej i miało przygotowany plan strategiczny przystosowujący firmę do nowego zmieniającego się otoczenia. Po trzecie: firma była objęta, chociaż częściowo, tzw. „parasolem ochronnym” państwa ze względu na specyficzny profil zatrudnienia i działalności. Jak się wydaje w przypadku Międzywojewódzkiej Usługowej Spółdzielni Inwalidów „Novum” w Żyrardowie łącznie te trzy okoliczności wpłynęły na to, że utrzymała się ona na współczesnym rynku pracy dzięki stworzonemu popytowi na jej usługi i wyroby.

Jako początek działalności niniejszej Spółdzielni uważa się datę 6 grudnia 1952 r. kiedy to z inicjatywy ówczesnych władz Żyrardowa 25 członków różnego rodzaju spółdzielni działających na terenie miasta powołało do życia nowy twór, to jest Spółdzielnię Pracy „Dozór Mienia” w Żyrardowie. Młodemu czytelnikowi należy przypomnieć, że na początku lat 50. XX wieku ze względu na warunki polityczne likwidowano wszelką działalność prywatną jako niezgodną z wymogami doktryny państwa socjalistycznego.

Natomiast do zaakceptowania była działalność spółdzielcza, dlatego powstawały różnego rodzaju spółdzielnie szewców, krawców, fryzjerów, kominiarzy, spożywcze, zrzeszające niekiedy po kilka osób.

Władze państwowe zdawały sobie sprawę, że z ekonomicznego punktu widzenia możliwości działania tak dużej liczby spółdzielni są ograniczone. Dlatego dążono do połączenia sił i stworzenia silnej spółdzielni o zróżnicowanej działalności. Stąd pojawił się pomysł utworzenia Spółdzielni Pracy „Dozór Mienia”, w której zatrudnienie mieli zagwarantowane inwalidzi. Pierwszy Zarząd otrzymał oświadczenie o celowości założenia Spółdzielni do Związku Spółdzielni Przemysłowych i Rzemieślniczych w Warszawie z dniem 29.12.1952 r. Pozwoliło to Zarządowi zarejestrować w dniu 20 stycznia 1953 r. Spółdzielnię w Rejestrze Handlowym w Sądzie Powiatowym Warszawa Praga pod numerem akt R. S. XXXIV 4790.

Pomimo rejestracji Spółdzielnia z różnych względów nie podjęła działalności statutowej, co stwierdziła wizytacja dokonana przez Związek Branżowy Spółdzielni Usługowych i z tej to przyczyny w sierpniu 1953 Zarząd podał się do dymisji z powodu (zapis w protokole) „... niewypełnienia przez nich swej funkcji, niezatrudnienia w Spółdzielni oraz nienależenia do niej...”.

Odwołując pierwszy Zarząd Rada Spółdzielni powołała następną, który w styczniu 1954 roku zwołał nadzwyczajne Walne Zgromadzenie Członków Spółdzielni, które przyjęło nowy statut i nową nazwę Spółdzielnia Inwalidów „Dozór Mienia” w Żyrardowie, określając teren działania na Żyrardów i powiaty: grodziski, pruszkowski, piaseczyński, otwocki, wołomiń-

ski, nowodworski, sochaczewski i grójecki. Spółdzielnia była zrzeszona (obowiązek) w Wojewódzkim Związku Inwalidów w Warszawie. Jak wskazywała nazwa Spółdzielni, jej działalność ograniczała się do dozoru mienia. Zatrudnienie w Spółdzielni zwiększało się i w końcu 1956 roku wynosiło około 300 osób. Zmiany polityczne, jakie nastąpiły w Polsce w 1956 roku (dojście do władzy Władysława Gomułki – październik) i w ślad za tym dokonano pewnej zmiany w strategii rozwoju gospodarczego, wpłynęły niekorzystnie na zapotrzebowanie na pracowników dozoru mienia. Dlatego zatrudnienie w Spółdzielni spadło w 1957 r. do 100 osób. Konieczna więc była zmiana w działalności Spółdzielni, polegająca na poszerzeniu oferty. Oprócz dozoru mienia zajęto się także produkcją i przetwórstwem warzywno-owocowym oraz produkcją ceramiczno-garncarską. Poszerzenie działalności statutowej Spółdzielni wymagało zatrudnienia także osób niezaliczanych do grupy inwalidów i przyjęto statut Spółdzielni Pracy zmieniając jej nazwę na „Jutrzenka” z siedzibą w Żyrardowie.

Na początku 1960 r. Wojewódzki Związek Spółdzielni Pracy przeprowadził pełną rewizję Spółdzielni, stwierdzając szereg nieprawidłowości w jej działalności i polecił odwołanie Rady Spółdzielni. W międzyczasie Zarząd Wojewódzki Związku Spółdzielni Pracy w Warszawie podjął uchwałę o przejściu Spółdzielni pod nadzór organizacyjny Okręgowego Związku Spółdzielni Inwalidów. Dlatego Walne Zgromadzenie w czerwcu 1960 roku po raz kolejny zmieniło nazwę Spółdzielni na Spółdzielnia Inwalidów „Jutrzenka”. Nazwa ta utrzymywała się przez kolejne 15 lat. Wraz z rosnącymi wydatkami państwa na inwestycje i przedłużającymi się terminami oddania poszczególnych inwestycji do eksploatacji zapotrzebowanie na pracowników dozoru mienia rosło i w końcu lat 60. XX w. w spółdzielni „Jutrzenka” zatrudnienie przekroczyło 800 osób. Poprawiła się też sytuacja ekonomiczna Spółdzielni, stworzono w połowie lat 60. pion administracyjno-finansowy, zatrudniono pracownika do spraw rehabilitacji i inwalidztwa, uruchomiono gabinet lekarski.

Dobra sytuacja finansowa Spółdzielni pozwalała na wysyłanie swoich pracowników na wczasy, a ich dzieci na bezpłatne kolonie. Spółdzielnia stała się też opiekunem i sponsorem organizacji kombatanckich i młodzieżowych, między innymi zespołu pieśni i tańca „Dzieci Żyrardowa”.

Zmiany administracyjne kraju dokonane z dniem 1 czerwca 1975 r. (zamiast dotychczasowych 17 województw utworzono 49 i zlikwidowano powiat jako jednostkę administracyjną) Spółdzielnia była zmuszona zmienić nazwę, ponieważ Żyrardów w nowym podziale administracyjnym znalazł się w województwie skierniewickim, a tymczasem zapotrzebowanie na dozór mienia był głównie zgłaszany w aglomeracji warszawskiej, a więc w woj. stołecznym. Ponadto w woj. skierniewickim podobne usługi świad-

czyła Spółdzielnia „Światowid” z Łodzi. Dlatego nowa nazwa brzmiała „Międzywojewódzka Spółdzielnia Inwalidów w Grodzisku Mazowieckim z tymczasową siedzibą w Żyrardowie”. W 1975 r. Spółdzielnia zatrudniała 1750 osób, a w szczytowym okresie 1977 r. nawet 1960 osób. Spółdzielnia świadczyła usługi dla województwa stołecznego chroniąc mienie w 118 miejscowościach na 496 obiektach, ponadto wykonywała usługi parkingowe w 6 miejscowościach, szatniarskie w 13 oraz posiadała 56 zakładów usługowych w 20 innych branżach. Spowolnienie rozwoju gospodarczego w II połowie lat 70. XX w. odczuła Spółdzielnia na początku lat 80. kiedy zatrudnienie spadło do 1100–1200 pracowników i na takim poziomie utrzymywało się mniej więcej do połowy lat 80.

Zmiana ustroju polityczno-ekonomicznego, jaka nastąpiła w końcu lat 80. wymusiła dalsze zmiany w funkcjonowaniu Spółdzielni, która przyjęła obecnie obowiązującą nazwę. Nie zmiana nazwy jest jednak najważniejsza, lecz zdolność Spółdzielni do dostosowywania się do zmieniających się warunków otoczenia. Dlatego Spółdzielnia podjęła działalność produkcyjną, uruchamiając szwalnię w Ciechanowie.

Zmiany w przepisach dokonane w 1990 r. dotyczące braku możliwości funkcjonowania małych zakładów usługowych na tzw. spółdzielczym, zryczałtowanym rachunku, spowodowały konieczność likwidacji 32 zakładów usługowych zatrudniających 80 pracowników. Z początkiem lat 90. nastąpił także gwałtowny spadek zapotrzebowania na usługi dozoru mienia, ponieważ część przedsiębiorstw postawiona została w stan upadłości, likwidacji lub też zmuszona była do ograniczenia produkcji i zatrudnienia. Przedsiębiorstwa te ograniczały z przyczyn ekonomicznych zlecenia zewnętrzne.

Sama Spółdzielnia, aby obniżyć koszty działalności, utrzymywała posterunki dozoru nie na zasadzie umowy o pracę, ale umowy – zlecenia. W ten sposób rozwiązano umowy o pracę z ponad 300 pracownikami. Działanie to pozwoliło na utrzymanie wielu posterunków dozoru, pracownikom zapewniło dochody i źródło utrzymania ich rodzinom, a Spółdzielnię uchroniło od załamania płynności finansowej. W 1991 r. zatrudnienie w Spółdzielni spadło do 170 osób, a więc do stanu z końca lat 50. Wielu pracowników w obawie przed likwidacją Spółdzielni odeszło do innych zakładów pracy. Po tej terapii wstrząsowej w 1992 r. Spółdzielnia powoli zaczęła wchodzić ponownie na ścieżkę rozwoju. W 1992 roku została uruchomiona w Skierniewicach szwalnia. W następnych latach (1993–1994) w oparciu o ustawę o zatrudnieniu i rehabilitacji osób niepełnosprawnych uruchomiono Warsztaty Terapii Zajęciowej w Żyrardowie i Ciechanowie.

Uczestnikami Warsztatów są osoby, które ze względu na stan zdrowia nie mogą podjąć pracy zawodowej, a zadaniem tych Warsztatów jest właśnie,

jeżeli nie całkowite to częściowe przywrócenie sprawności i jednocześnie umożliwienie uczestnikom Warsztatów podjęcia pracy zawodowej i samodzielnego funkcjonowania w środowisku lokalnym. Dzięki tym przedsięwzięciom zaczęło wzrastać zatrudnienie w Spółdzielni i zaczęła poprawiać się sytuacja ekonomiczna. W utrzymaniu się Spółdzielni na rynku pracy pomógł też Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, który dofinansował koszty organizacji ponad 200 miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych, a także udzielił on pożyczki na uruchomienie szwalni w Skierniewicach. Poprawienie sytuacji finansowej Spółdzielni umożliwiło jej w 1997 roku kupno budynku od upadających Zakładów Lniarskich w Żyrardowie i po jego adaptacji przeniosła swoją siedzibę. W 2008 r. Spółdzielnia była właścicielem obiektów w Żyrardowie, Skierniewicach, Ciechanowie i w Otwocku a stan zatrudnienia (o czym będzie mowa w dalszej części artykułu) przekraczał 750 osób.

Zakres działalności Spółdzielni

Zgodnie ze statutem przedmiotem działalności Spółdzielni jest zawodowa i społeczna rehabilitacja osób niepełnosprawnych przez pracę w prowadzonym wspólnie przedsiębiorstwie, w ramach zakładu zwartego i w systemie nakładczym oraz prowadzenie następującej działalności gospodarczej (rozdział 2 & 4 Statutu):

- działalność dochodzeniowo-detektywistyczna i ochroniarska,
- produkcja ubrań roboczych, wierzchnich damskich i męskich oraz innej odzieży i dodatków do odzieży,
- prowadzenie archiwów oraz porządkowanie zbiorów archiwalnych na zlecenie,
- sprzątanie i czyszczenie obiektów,
- działalność związana z pakowaniem towarów,
- prowadzenie opieki wychowawczej i społecznej.

Tak szerokie określenie działalności pozwala Spółdzielni funkcjonować na różnych rynkach lokalnych i poprzez zaspokajanie potrzeb różnych zleceniobiorców i wykorzystanie zasobów pracy o zróżnicowanym przygotowaniu zawodowym, a głównie osób niepełnosprawnych.

Organy Spółdzielni i ich zakres działania

Istotnym uzupełnieniem powyższych rozważań jest określenie organów Spółdzielni i sposobu zarządzania jej zasobami. Organami Spółdzielni są:

- 1) **Walne Zgromadzenie Członków Spółdzielni** – jako najwyższy organ. Zwoływano jest ono przez Zarząd co najmniej raz w roku. Do jego wy-

łączonej właściwości należy uchwalanie kierunków rozwoju działalności rehabilitacyjnej, gospodarczej, społecznej i kulturalnej, zatwierdzanie sprawozdania rocznego i bilansu, jak również podejmuje ono uchwały dotyczące między innymi podziału nadwyżki bilansowej oraz zmian w statucie. Walne Zgromadzenie wybiera i odwołuje członków Rady Nadzorczej, która jest drugim organem Spółdzielni.

- 2) **Rada Nadzorcza** sprawuje kontrolę i nadzór nad działalnością Spółdzielni. W skład Rady Nadzorczej wchodzi 12 członków Spółdzielni wybieranych na okres 4 lat. Ze swojego grona Rada wybiera przewodniczącego i sekretarza oraz dokonuje podziału pracy przez powołanie stałych komisji. Do zakresu działalności Rady należy uchwalanie planów rehabilitacyjno-gospodarczych i programów działalności, zatwierdzanie struktury organizacyjnej Spółdzielni.
- 3) Organem Spółdzielni jest także **Zarząd**, który składa się z 3 członków: Prezesa Zarządu, Zastępcy Prezesa ds. Rehabilitacji i Głównego Księgowego. Członków Zarządu powołuje i odwołuje Rada Nadzorcza. Zarząd kieruje działalnością Spółdzielni i reprezentuje ją na zewnątrz. Członkami zarządu mogą być tylko zatrudnieni w niej członkowie Spółdzielni. Do zakresu działalności Zarządu należy realizacja jej statutowych postanowień, a więc głównie takiego sposobu zarządzania, który pozwala Spółdzielni utrzymać się na zmieniającym się rynku popytu, utrzymanie płynności finansowej i wypracowanie zysku. Zysk z kolei pozwala na poszerzanie działalności i świadczenie szerszej gamy usług na rzecz pracowników Spółdzielni, jak też na wzrost płac osób zatrudnionych.

Pracownicy Spółdzielni „NOVUM” mają zapewnioną opiekę medyczną, poradnictwo i usługi rehabilitacyjne. Ponadto Spółdzielnia finansuje wczasy pracownicze, obozy, kolonie oraz paczki świąteczne dla dzieci pracowników, udziela pożyczek na remont mieszkania, a w razie zdarzeń losowych udziela zapomogi. Z inicjatywy Spółdzielni powstało Stowarzyszenie Osób Niepełnosprawnych „Razem Być”.

Zatrudnienie

Z punktu widzenia państwa jako całości, jak też w interesie władz samorządowych poszczególnych jednostek samorządu terytorialnego leży jak najlepsze wykorzystanie zasobów ludzkich, które możemy też utożsamiać z kapitałem ludzkim. Poprzez zatrudnianie następuje pomnażanie dochodu narodowego i wzrost zamożności społeczeństwa. Mądra władza będzie dążyła do pełnego wykorzystania zasobów pracy poprzez odpowiednią politykę zatrudnienia i tworzenie nowych miejsc pracy. Oczywiście w gospodarce rynko-

wej może zachodzić sprzeczność między interesem państwa dążącym do pełnego wykorzystania zasobów pracy a interesem poszczególnych firm i instytucji dążących do wypracowania największego zysku przy jak najmniejszym zatrudnieniu. Dla konkretnej firmy zatrudnienie to nie tylko wzrost przychodów związanych z produkcją dóbr i świadczonych usług oraz stwarzaniem na nie popytem, ale to także koszty płac i związane z tym inne obciążenia (np. składki ZUS). Dlatego firmy, których celem jest zysk, dążą do racjonalnego zatrudniania wynikającego z rachunku ekonomicznego, ponieważ dana wielkość produkcji może być osiągnięta przy mniejszym zatrudnieniu, ale większej wydajności pracy samych zatrudnionych, poprzez lepszą organizację lub poprzez wymianę wyposażenia (np. parku maszynowego na bardziej wydajny) albo zlecenie niektórych prac i usług podwykonawcom, u których koszty jednostkowe kształtują się na niższym poziomie. Spółdzielnia zatrudniająca osoby niepełnosprawne jest firmą specyficzną, która musi godzić interesy ekonomiczne i zysk z celami ogólnospołecznymi, a więc brać pod uwagę więcej elementów związanych z cechami osób zatrudnionych. Wymaga to od kierownictwa firmy większej operatywności, aby w zmieniających się warunkach otoczenia i niepewności realizować kilka celów. Z jednej strony uzyskiwać zysk, z drugiej realizować cele społeczne poprzez zatrudnianie osób niepełnosprawnych, po trzecie realizować cele członków Spółdzielni. Jak już wcześniej nadmieniono, liczba osób zatrudnionych w Spółdzielni zmieniała się na skutek zarówno otoczenia zewnętrznego (rosnący lub malejący popyt na działalność Spółdzielni), jak też pewnej niezaradności kierownictwa w zakresie zarządzania zasobami i niedostosowywania się do zmieniającej się sytuacji.

W latach 2004–2007 zatrudnienie w Spółdzielni zwiększyło się o około 120 osób i na koniec 2007 r. przekroczyła 750 (tab. 1).

Tabela 1. Liczba zatrudnionych w Spółdzielni „NOVUM” w latach 2004–2007 według płci

Rok	Mężczyźni	Kobiety	Razem
2004	468	175	643
2005	545	172	717
2006	535	171	706
2007	591	175	766

Źródło w tej tabeli i następujących: Opracowanie własne na podstawie sprawozdań Spółdzielni

Zdecydowana większość zatrudnionych to mężczyźni (w 2004 r. 72,8%, w 2007 r. 77,2%), ponieważ główna działalność Spółdzielni ogranicza się do dozoru mienia, w którym jak dotychczas pracują przede wszystkim mężczyźni i to głównie w wieku powyżej 50 lat (tab. 2). Udział osób w wieku powyżej 50 lat w 2004 r. wynosił 58,3%, a w 2006 r. aż 67,7%.

Tabela 2. Liczba osób zatrudnionych w Spółdzielni „NOVUM” w latach 2004–2006 według wieku

Wiek	2004	2005	2006
30 i mniej	21	18	17
31–40	65	59	55
41–50	182	149	156
51–60	318	359	380
61 i więcej	57	132	98
Razem	643	717	706

Większość osób zatrudnionych w Spółdzielni charakteryzuje się względnie niskim poziomem wykształcenia, a mianowicie w 2004 r. 23,0% posiadało wykształcenie podstawowe, w 2006 r. 21,6% oraz wykształcenie zasadnicze zawodowe odpowiednio w 2004 r. 45,0% i w 2006 r. 53,4%. Natomiast znikomy był w ogólnym zatrudnieniu osób legitymujących się wyższym wykształceniem (tab. 3) i niewielki ze średnim (w 2004 r. 28,1%, w 2006 r. 22,2%). Tak niski poziom wykształcenia zatrudnionych w Spółdzielni wynika z formy działalności, która musiała być dostosowana do kwalifikacji osób niepełnosprawnych. Spółdzielnia „NOVUM” jest zakładem pracy chronionej, gdzie zdecydowana większość to pracownicy niepełnosprawni (tab. 4), którzy tę niepełnosprawność nabyli wcześniej w innych zakładach pracy lub mają ją od urodzenia. Wśród zatrudnionych w Spółdzielni osoby w pełni zdrowe stanowią zatem zaledwie 5,5%. Z ogółu osób niepełnosprawnych w Spółdzielni nieco więcej niż połowa (tab. 4) stanowili zatrudnieni o tzw. lekkiej niepełnosprawności, a bardzo niewielki o niepełnosprawności znacznej. W każdym razie w okresie analizowanym udział osób niepełnosprawnych w ogólnym zatrudnieniu w spółdzielni wzrastał i w 2004 r. wynosił 89,3%, zaś w 2007 r. 94,5%. Z tego punktu widzenia Spółdzielnia spełnia bardzo ważną rolę na lokalnym rynku pracy poprzez częściowe przyczynianie się do zmniejszenia skali bezrobocia wśród osób niepełnosprawnych. Z kolei zatrudnianie tych osób przyczynia się do ich społecznego dowartościowania, a poprzez wypłacanie wynagrodzeń i możliwość korzystania z Zakładowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych do podniesienia ich standardu życia. Jak już wcześniej wspomniano, osoby niepełnosprawne zatrudnione w Spółdzielni w przeważającej części liczą powyżej 40 lat i przed zatrudnieniem utrzymywały się z niskiej renty i często były zmuszone ubiegać się o pomoc społeczną w gminach. Ich zatrudnienie spowodowało wzrost dochodów i odciążało Gminne (Miejskie) Ośrodki Pomocy od udzielania wsparcia finansowego.

Tabela 3. Liczba osób zatrudnionych w Spółdzielni „NOVUM” według wykształcenia

Wykształcenie	2004	2005	2006
1. Wyższe	25	19	19
2. Pomaturalne i średnie zawodowe	97	73	81
3. Średnie ogólnokształcące	84	88	76
4. Zasadnicze zawodowe	289	375	377
5. Podstawowe	148	162	153
Razem	643	717	706

Z przestrzennego punktu widzenia sprawą interesującą może być próba odpowiedzi na pytanie na jakich rynkach lokalnych Spółdzielnia „NOVUM” przyczynia się do aktywizacji osób niepełnosprawnych, ponieważ sam fakt, iż jej siedziba mieści się w Żyrardowie, nie świadczy, że tylko na tym rynku pracy funkcjonuje. Jak już wspomniano, Spółdzielnia ma tzw. **oddziały terenowe** w Ciechanowie, Nowym Dworze Maz., Otwocku, Pruszkowie, Piasecznie, Żyrardowie i w Skierniewicach. Uwzględniając zatrudnienie w administracji widzimy, że większość zatrudnionych pracuje w Żyrardowie, a biorąc pod uwagę także część świadczonych usług w zakresie sprzątnięcia, archiwizowania itp. to mniej więcej w Żyrardowie, Skierniewicach i Pruszkowie pracuje po około 115–150 osób.

Tabela 4. Liczba osób zatrudnionych w Spółdzielni „NOVUM” na koniec 2007 r. według miejscowości (oddziałów terenowych)

Oddział terenowy	Osoby niepełnosprawne w stopniu:				Osoby zdrowe	Ogółem
	znacz- nym	umiarkowanym	lekkim	razem		
1. Ciechanów	2	25	68	95	1	96
2. Nowy Dwór Maz.	3	57	24	84	1	85
3. Otwock	-	13	26	39	-	39
4. Piaseczno	-	18	27	45	-	45
5. Pruszków	3	43	68	114	1	115
6. Skierniewice	3	27	49	79	1	80
7. Skierniewice szwalnie	2	11	21	34	-	34
8. Żyrardów	1	61	32	94	3	97
9. Administracja	8	34	15	57	16	73
10. Usługi	5	35	43	83	19	102
Razem	27	324	373	724	42	766

Najmniej osób pracuje w Otwocku i Piasecznie (tab. 4), więc w ośrodkach leżących blisko Warszawy, gdzie skala otwartego bezrobocia jest niewielka w porównaniu z Żyrardowem, Ciechanowem⁴ czy też Skiernewicami. Warto zauważyć, że w administracji i usługach względnie dużo pracuje osób zdrowych, jak też ze znaczną niepełnosprawnością. Według przeprowadzonych na początku 2008 r. badań ankietowych wśród 160 osób niepełnosprawnych zatrudnionych w Spółdzielni 77% osób mieszkała w miastach. Większość zatrudnionych (55%) to osoby, które pracują w Spółdzielni nie dłużej niż 5 lat, następne 21% pracuje 5–9 lat, 15% to pracownicy o stażu pracy w Spółdzielni 10–14 lat. Dane te wskazują na bardzo zróżnicowany staż pracy osób pracujących w Spółdzielni. Cechą charakterystyczną, która prawdopodobnie pozwala Spółdzielni utrzymać się na konkurencyjnym rynku, jest niska cena świadczonych usług wynikająca z niskich płac. Przeciętne miesięczne płace (brutto) przypadające na 1 zatrudnionego w poszczególnych latach wynosiły:

- 2004 r. – 1143 zł
- 2005 r. – 1096 zł
- 2006 r. – 1159 zł
- 2007 r. – 1210 zł
- 2008 r. – (plan.) 1452 zł

Czyli przeciętne płace przypadające na 1 zatrudnionego w Spółdzielni są bardzo niskie i nie stanowią nawet połowy średniej płacy w Polsce. Taki stan wynika ze struktury działalności, przede wszystkim usługowych dostosowanych do niskich kwalifikacji osób pragnących uzyskiwanie dodatkowych dochodów. Jak już wspomniano Spółdzielnia zatrudnia osoby niepełnosprawne, które otrzymują renty lub sporadycznie emerytury, a pracę w Spółdzielni traktują jako dodatkowe źródła dochodów. Ponadto płace dozorców mienia ze względu na charakter pracy i dużą podaż chętnych (emeryci, renciści) do podejmowania takiej pracy zawsze kształtowały się na niskim poziomie, zwłaszcza w sytuacji gospodarczej kraju, kiedy mało się inwestuje. Niskie płace, a zarazem niskie ceny oferowanych usług przez Spółdzielnię oraz pomoc finansową, którą otrzymuje od Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, pozwalają jej utrzymać się na rynku. Ze wspomnianych badań ankietowych przeprowadzonych wśród 160 osób niepełnosprawnych zatrudnionych w Spółdzielni wynika, że ich gospodarstwa domowe charakteryzują się przeciętnie niskimi miesięcznymi dochodami. Mianowicie 32% gospodarstw z osobą niepełnosprawną dysponowało miesięcznie kwotą nie wyższą niż 1000 zł, kolejne 28% go-

⁴ Por. E.M. Woroniecki, *Rynek pracy w woj. mazowieckim, ze szczególnym uwzględnieniem południowo-zachodniego Mazowsza*, w: W. Rakowski (red.), *Lokalny rynek pracy w realiach powiatu żyrdowskiego*, WSRL, Żyrardów 2007.

spodarstw miało do dyspozycji 1001–1200 zł, 20% gospodarstw miało dochód 1201–1400 i 20% gospodarstw miało dochód wyższy niż 1400 zł. Wśród gospodarstw jednoosobowych (23 gospodarstwa badane) najwięcej było takich (48%), gdzie dochód nie przekraczał 1000 zł. W gospodarstwach dwuosobowych (57) było najwięcej takich (32%), gdzie dochód wynosił 1201–1400 zł, zaś w gospodarstwach trzyosobowych (38) było mniej więcej tyle samo gospodarstw o dochodach 1201–1400 zł (37%), co o dochodach do 1000 zł (32%). Najgorszą sytuację dochodową miały gospodarstwa czteroosobowe (31), gdzie prawie połowa miała dochody nieprzekraczające 1000 zł (tab. 5), a zaledwie 19% miało wyższe niż 1400 zł. Przeciętny miesięczny dochód przypadający na 1 osobę w poszczególnych gospodarstwach domowych kształtował się następująco:

- 1-osobowe – 1130 zł,
- 2-osobowe – 1290 zł,
- 3-osobowe – 1205 zł,
- 4-osobowe – 1174 zł,
- 5-osobowe – 1257 zł,
- 6-osobowe – 1225 zł.

Tabela 5. Dochody gospodarstw domowych w 2008 r. osób niepełnosprawnych zatrudnionych w Spółdzielni

Liczba osób w gosp. domowym	Liczba gospodarstw o dochodach:				Liczba gosp. domowych razem
	Do 1000	1001–1200	1201–1400	1401 i więcej	
1	11	6	3	3	23
2	11	14	18	14	57
3	12	6	14	6	38
4	15	3	7	6	31
5	1	2	2	2	7
6	1	1	1	1	4
Razem	51	32	45	32	160

Źródło: Badania ankietowe.

Z danych tych wynika, że gospodarstwa jednoosobowe znajdują się w najgorszej sytuacji dochodowej, a w najlepszej gospodarstwa dwuosobowe. Można w przybliżeniu przyjąć, że w gospodarstwach jedno- i dwuosobowych pewne koszty związane z utrzymaniem mieszkania rozkładają się podobnie (np. 600 zł), to na inne wydatki (żywność, odzież itp.) w gospodarstwach jednoosobowych pozostaje do 600 zł, zaś w gospodarstwach dwuosobowych do 900 zł na osobę.

Gospodarstwa domowe z osobą niepełnosprawną muszą jednak ponosić wyższe koszty utrzymania niż gospodarstwa, w skład których wchodzi osoby zdrowe. Dlatego tak ważną rolę we wspomaganiu osób niepełnosprawnych spełnia Zakładowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych.

Zakładowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (ZFRON) jako źródło poprawy warunków życia

Na podstawie ustawy z dnia 27 sierpnia 1997 r. o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnieniu osób niepełnosprawnych⁵ oraz zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 19 grudnia 2007 r. Zakłady pracy chronionej są zobowiązane do tworzenia i wydatkowania ZFRON. Środki tego funduszu przeznaczone są na finansowanie rehabilitacji zawodowej, społecznej i leczniczej oraz na ubezpieczenie osób niepełnosprawnych, zgodnie z zakładowym regulaminem ich wykorzystania. ZFRON tworzą środki uzyskane z następujących źródeł:

- 1) zwolnienia z podatków:
 - od nieruchomości,
 - rolnego,
 - leśnego,
 - od czynności cywilnoprawnych,
 - dochodowego od osób fizycznych,
- 2) zwolnienie z opłat,
- 3) środki pochodzące ze zbycia środków trwałych zakupionych z ZFRON,
- 4) różnica między dofinansowaniem wynagrodzenia pracownika niepełnosprawnego otrzymanym z PFRON (SOD) a osiąganym przez niego wynagrodzeniem,
- 5) wpływy z zapisów i darowizn.

⁵ Dz. U. 123 poz. 776 z późniejszymi zmianami oraz ustawa o pomocy społecznej – tekst jednolity: Dz. U. nr 64 z 1998 r. poz. 414 z późniejszymi zmianami, a także Dz. U. nr 7 poz. 79 z 2003 r. (o zmianie ustawy o rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz o zatrudnieniu osób niepełnosprawnych).

W przypadku omawianej Spółdzielni „NOVUM” wpływy na ZFRON w latach 2004–2007 wynosił od 667,3 tys. do 1 694,5 tys. zł. W 2004 r. najważniejszą pozycję tego funduszu tworzył podatek dochodowy uzyskiwany od osób fizycznych, zaś w 2007 r. fundusz ten tworzyły:

- saldo z ubiegłych lat,
- podatek dochodowy od osób fizycznych,
- System Obsługi Dofinansowań (tab. 6).

Znaczenie innych źródeł było minimalne.

Tabela 6. Struktura dochodów i wydatków ZFRON w Spółdzielni „NOVUM” w latach 2004–2007 (w tys. zł)

Źródła dochodów (wydatków)	2004	2005	2006	2007
1. Saldo z ubiegłego roku	40,5	153,4	471,8	664,3
2. Odsetki	-	-	-	0,1
3. Podatek dochodowy od osób fizycznych	486,2	461,2	489	555,3
4. Podatek od akcji socjalnej	39,9	38	14,4	16
5. Podatek od nieruchomości	54,7	55,5	51,6	54,7
6. SOD	45,9	251,9	297,2	404
7. Inne	0,1	0,2	0,2	0,1
Razem wpływy	667,3	960,2	1324,2	1694,5
1. Pomoc indywidualna	466,1	436,7	493,1	469
2. Indywidualne programy rehabilitacyjne	47,7	51,7	101,4	110,6
3. Inne	-	-	65,4	193,4
Razem wydatki	513,8	488,4	659,9	773
Saldo	153,5	471,8	664,3	921,5

Zakłady pracy chronionej są zobowiązane do przeznaczenia co najmniej 15% ZFRON na indywidualne programy rehabilitacji oraz co najmniej 10% tego funduszu na pomoc indywidualną związaną z rehabilitacją leczniczą i społeczną dla niepełnosprawnych pracowników zatrudnionych w danym zakładzie jak i dla tych, którzy pracowali w przeszłości, a obecnie utrzymują się z renty lub emerytury⁶. Ponadto część środków ZFRON można przeznaczyć między innymi na:

- 1) sfinansowanie robót budowlanych związanych z poprawą warunków pracy i rehabilitacji osób niepełnosprawnych,

⁶ Patrz szerzej na ten temat. Rozporządzenie KPiPS z dnia 31 XII 1998 r. w sprawie ZFRON.

- 2) dokształcanie,
- 3) usuwanie barier architektonicznych,
- 4) dostosowywanie miejsc pracy,
- 5) częściowe lub całkowite pokrywanie kosztów związanych z zakupem leków, badań i sprzętu usprawniającego życie osób niepełnosprawnych.

Jak wynika z powyższego, ZFRON dla zatrudnionych w zakładach pracy chronionej jest dodatkowym źródłem obok otrzymywanego wynagrodzenia, wpływającym na poprawę warunków życia osób niepełnosprawnych. Dzięki środkom ZFRON Spółdzielnia w latach 2005–2007 przystosowała 59 stanowisk pracy do potrzeb osób niepełnosprawnych, wielu pracowników skorzystało z różnego rodzaju szkoleń podnoszących kwalifikacje i konkurencyjność na rynku pracy. Na pomoc indywidualną Spółdzielnia w ramach ZFRON w poszczególnych latach przeznaczyła następujące kwoty (w tys. zł):

2004 r. – 466,1
2005 r. – 436,7
2006 r. – 493,1
2007 r. – 469,0

Czyli przeciętnie na 1 zatrudnionego niepełnosprawnego w 2007 r. wydała około 647 zł. Do tego dochodzą indywidualne programy rehabilitacyjne, na które wydatkowano (w tys. zł):

2004 r. – 47,7
2005 r. – 51,7
2006 r. – 101,4
2007 r. – 110,6

Przeto ZFRON jest ważnym środkiem wspomagającym osoby niepełnosprawne. Porównując dochody z wydatkami ZFRON widać, że każdego następnego roku saldo niewykorzystanego funduszu zwiększało się i w 2007 r. przekroczyło 900 tys. zł. Były to jednak w zdecydowanej większości środki, które można było przeznaczyć jedynie na indywidualne programy rehabilitacji.

Otóż istniejące nieprecyzyjne przepisy w zakresie wykorzystania ZFRON powodują, że nie można ich wykorzystać racjonalnie zgodnie z potrzebami zatrudnionych osób niepełnosprawnych. Wartość niewykorzystanego ZFRON na koniec 2007 r. przekraczała wydatki tego funduszu jakie poniesiono w tym roku. Potrzeby w tym zakresie są duże, natomiast możliwości wydatkowania zbyt małe. Zmiana zapisu w ustawie o przeznaczeniu np. 25% łącznie na pomoc indywidualną i IPR, bez podziału na 15% na IPR i 10% na pomoc indywidualną, rozwiązałoby problem, ponieważ zapotrzebowanie na pomoc indywidualną jest znacznie większe niż na IPR. Dałoby to możliwość elastycznego, zgodnego z indywidualnymi wskaza-

niami, zaspokajania potrzeb osób niepełnosprawnych. Przeto pełne wykorzystanie ZFRON w Spółdzielni pozwoliłoby pracującym osobom niepełnosprawnym poprawić ich jakość życia.

Zakończenie

Zapewnienie stałego tempa wzrostu gospodarczego prowadzącego do zmiany struktury społeczno-ekonomicznej kraju wymaga racjonalnego wykorzystania szczególnie tych czynników, które wymagały w przeszłości ponoszenia kosztów związanych z ich przygotowaniem do funkcjonowania w społeczeństwie. Taką subpopulacją, która w polskich współczesnych warunkach funkcjonowania gospodarki jest słabo wykorzystywana, są osoby niepełnosprawne. Na przykładzie Spółdzielni „NOVUM” pragnęliśmy przedstawić, w jaki sposób ten zakład pracy chronionej dostosował się do zmieniających się warunków otoczenia w zakresie gospodarczym, społecznym i prawnym. Dostosowując się do funkcjonującego rynku pracy umiejętnie realizuje cel ekonomiczny wypracowując zysk i cel społeczny przyczyniając się do poprawy warunków i jakości życia osób niepełnosprawnych⁷ oraz ich rodzin. Jednocześnie zakład pracy poprzez wykorzystanie ZFRON przejmuje w dużej mierze funkcje opiekuńcze i integracyjne odciążając w ten sposób inne instytucje samorządowe (gmina, powiat) i państwowe od tych powinności⁸. W przekonaniu autorów zakłady pracy chronionej o wiele lepiej realizują cele równości, solidarności społecznej oraz stwarzają o wiele większe szanse na samorealizację osób niepełnosprawnych niż otwarty rynek pracy. Z dotychczasowych doświadczeń funkcjonowania zakładów pracy chronionej wynika, że należy udoskonalić przepisy w taki sposób, by ułatwiały one wykorzystanie ZFRON zgodnie z potrzebami lokalnego rynku pracy i potrzebami osób niepełnosprawnych. Nierozstrzygniętą kwestią jest odpowiedź na pytanie czy osoby niepełnosprawne lepiej czują się i realizują się w zakładach pracy chronionej czy na otwartym rynku pracy tak preferowanym współcześnie. Zdaniem autorów integracja osób niepełnosprawnych z osobami sprawnymi powinna odbywać się w środowiskach lokalnych (w miejscu zamieszkania), zaś dostosowanie miejsca pracy dla tych osób jest łatwiejsze i tańsze w zakładach pracy chronionej.

⁷ Szerzej na temat osób niepełnosprawnych w powiecie żyrardowskim patrz artykuł Jolanty Borek opublikowany w „Roczniku Żyrardowskim” tom V, s. 487–495.

⁸ Por. J. Książkiewicz, *Na drodze do zintegrowanej polityki wobec osób niepełnosprawnych – próba oceny rozwiązań samorządowych*, w: L.K. Gilejko (red. nauk.), *Lokalizm – problemy, instytucje, aktorzy*, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora, Pułtusk 2007.

Inter Voievodship Service Cooperative *Novum* in Żyrardów as the employer of disabled

Summary

The authors present in the first part of the article history of the enterprise. They emphasize that in spite of the big changes which took place in the economic-political sphere in Poland at the end of 20th century Cooperative of Disabled fitted to changing enable environment. It is profitable today offering employment to the disabled persons. It assists in the increase of their income, in the improvement of quality of life.

Cooperative as the special employer, gets substantial financial support from the state. Therefore it can use the finances for support of adjusting jobs, re-hab, other needs that allow the disabled to function better in the local environment as well as to integrate with the local society.